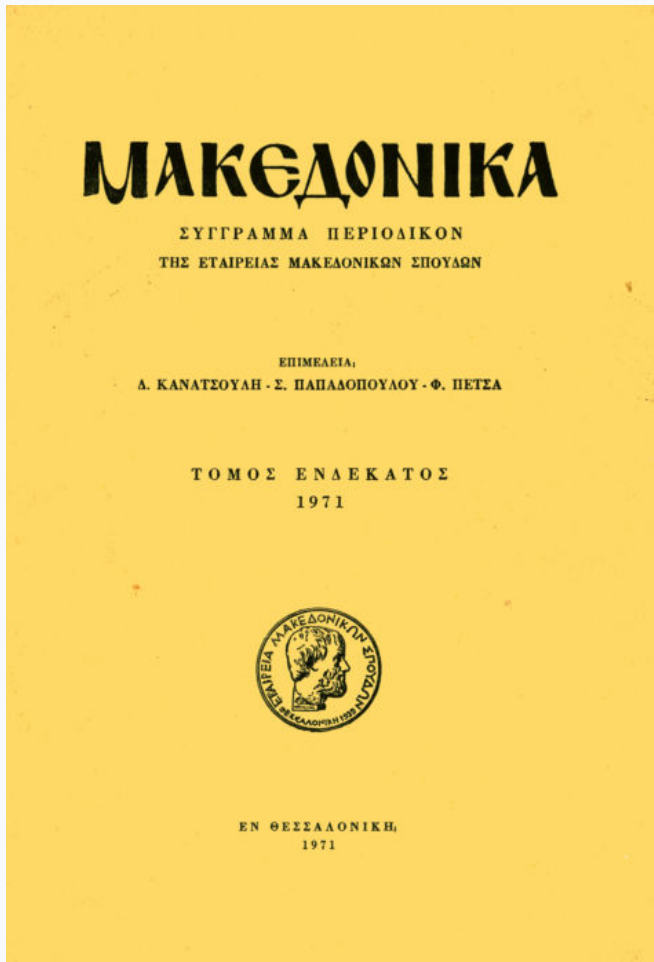

Μακεδονικά

Τόμ. 11, Αρ. 1 (1971)

"Αρχαία Μακεδονία", Ανακοινώσεις κατά το
Πρώτον Διεθνές Συμπόσιον εν Θεσσαλονίκη, 26-29
Αυγούστου 1968

Φώτιος Μ. Πέτσας

doi: [10.12681/makedonika.962](https://doi.org/10.12681/makedonika.962)

Copyright © 2015, Φώτιος Μ. Πέτσας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πέτσας Φ. Μ. (1971). "Αρχαία Μακεδονία", Ανακοινώσεις κατά το Πρώτον Διεθνές Συμπόσιον εν Θεσσαλονίκη, 26-29 Αυγούστου 1968. *Μακεδονικά*, 11(1), 450–459. <https://doi.org/10.12681/makedonika.962>

«Αρχαία Μακεδονία», Ἀνακoinώσεις κατὰ τὸ Πρῶτον Διεθνές Συμπόσιον ἐν Θεσσαλονίκῃ, 26-29 Αὐγούστου 1968, Θεσσαλονίκη 1970. Ἐκδόσις Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἀριθ. 122. Σελίδες 436 καὶ πίν. I-LXXXIV (καὶ τρεῖς παρένθετοι πίνακες, μετὰ σχέδια, Α-Γ).

«Ἐπιμελεία Βασ. Λαοῦρδα - Χ. Μακαρόνα», μετὰ καθυστέρησιν δύο ἐτῶν, κυκλοφόρησαν σ' ἓνα ὀγκώδη, ἐπιμελημένον τόμο τὰ πρακτικά τοῦ Πρώτου Διεθνούς Συμποσίου μετὰ θέμα «Αρχαία Μακεδονία», ἐνὸς Συμποσίου ἐπιτυχημένου ἀπὸ κάθε πλευρᾶ. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ ὀφείλεται κυρίως στὸν ἀειμνηστο Βασίλῃ Λαοῦρδα. Στὶς σελίδες τοῦ τόμου τῶν Πρακτικῶν Ἕλληνες καὶ ξένοι, μέλη τοῦ Συμποσίου καὶ ἀκροαταί, ξαναζοῦν εὐτυχεῖς ἡμέρες τερπνῆς καὶ ὀφελίμου συναναστροφῆς. Οἱ ἄλλοι ἀναγνώστες τοῦ τόμου θὰ δοκιμάσουν μόνον ξηροὺς τοὺς καρπούς τοῦ Συμποσίου. Εἶναι καρποὶ ὄριμοι μελέτης ποικίλων μακεδονικῶν θεμάτων, ἀπὸ ἐρευνητᾶς παλαιμάχου, ἀλλὰ καὶ νεοσυλλέκτου.

Οἱ ἀνακoinώσεις καταχωρίζονται μετὰ τὴν σειράν, πού ἀναγνώσθησαν, ὅλες, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνακoinώσει τοῦ G. Daux, Delphes et la Macédoine.

Ἐπειτα ἀπὸ τὸ διςἐλιδο πρόλογον, μετὰ τὶς ὑπογραφὰς τῶν Ἐπιμελητῶν τῆς ἐκδόσεως (σ. 5-6), καὶ ἀπὸ τὶς συνηθισμέναις στὰ συνέδρια προσφωνήσεις (σ. 11-14), ἀκολουθοῦν οἱ ἀνακoinώσεις.

Πρῶτῃ ἡ ἀνακoinωση, μετὰ τίτλον Early Macedonia, τοῦ βετεράνου ἐρευνητοῦ τῆς Μακεδονίας, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Wisconsin, Charles F. Edson. Δίνει (σ. 17-44) ἓνα ἐξακριβωμένον, μεστὸν, λιτὸν διάγραμμα τῆς πρώτης ἱστορίας τῆς Μακεδονίας, μετὰ παραπομπὰς στὶς πηγὰς καὶ στὴ νεώτερον βιβλιογραφίαν. Εἶναι μιὰ αὐθεντικὴ ἐκθεσις τῶν γνώσεών μας ἐπὶ τοῦ θέματος. Θίγει σημεῖα καίρια, μετὰ ὑπερκαταβλητὰ ζητήματα π.χ. ἱστορίας καὶ τοπογραφίας: οἱ Ἀργεάδαι, λέει, περὶ τὸ 700 π.Χ. «ἄφησαν τὴν ἀρχικὴν κοιτίδα τους στὴν Ὀρεστίδα, τὴν λεκάνην τῆς Λίμνης τῆς Καστοριάς», πρώτη τους κτήσις ἦταν ἡ Πιερίαι, ὕστερα ἡ Βοττιαία, πού ἀπὸ τὸν καθ. Edson ταυτίζεται περίπου μετὰ τὴν Ὀμηρικὴν Ἡμαθίαι καὶ αὐτὴ εἶχε τοὺς κήπους τοῦ Μίδα κ.λ., καὶ ὕστερα συζητήσιμα. Ζητήματα τῆς Ἐδέσεως καὶ τῶν Αἰγῶν. Ἀλλὰ ὁ Λουδίας καὶ ὁ Ἀλιάκμονας ὀρίζουν «γῆν τὴν Βοττιαίδα τε καὶ Μακεδονίδα, ἐς τὸν ὄριον τὸν ὕδαρσιν μίσιγοντες» (Ἡρόδ. 7, 127) κοντὰ στὴ θάλασσαν βέβαια. Τῆς Βοττιαίας «ἔξοσι τὸ παρὰ θάλασσαν στεῖνον χωρίον πόλιος Ἰχναί τε καὶ Πέλλα» (Ἡρόδ. 7, 123), στὶς ὑπάρειαι τοῦ Πάικου. Τὸ Βέρμιον, μετὰ τοὺς «κήπους τοῦ Μίδα», πῶς μπορεῖ νὰ περιληφθῆ στὴ Βοττιαία; Φυσικὰ οὕτε ἡ Θεσσαλονίκη ἔχει σχέση μετὰ τὴν Βοττιαία, μετὰ τὴν ὁποία σχετίσθηκε «ρητορικὴ ἀδειψα» κατὰ προσφώνησιν (σ. 13).

Δεῦτερῃ ἀκολουθεῖ ἡ ἀνακoinωση τοῦ καθηγητοῦ Σπ. Μαρινάτου μετὰ τίτλον: Mycenaean Elements within the Royal Houses of Macedonia (σ. 45-52). Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ εἰδικοῦ στὰ κρητο-μυκηναϊκὰ ὁ καθηγητὴς Σπ. Μαρινάτος βλέπει μυκηναϊκοὺς θεσμοὺς στὴ Μακεδονία καὶ τὴν Ἠπειρο τῶν κλασσικῶν χρόνων: ὁ στρατὸς ἀποφασίζει στὰ σοβαρὰ ζητήματα, βασιλείαι καὶ ἐν μέρει κληρονομικὴ - ἐν μέρει διαδοχικὴ κατόπιν ἐκλογῆς, ὁ βασιλεὺς μᾶλλον ἰσχυρὸς στὸν πόλεμον παρὰ σὲ καιρὸ εἰρήνης, ἡ διπλῆ βασιλείαι κ.λ. Παρατηρεῖ ἐπίσης μεσογειακὰς - μινωικὰς συγγένειαι, πού τοῦ θυμίζουσι τὴν ἐγκατάστασιν Κρητῶν στὴ Βοττιαία κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους καὶ Μυκηναίων στὴ Μακεδονία μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Μυκηνῶν ἀπὸ τοὺς Ἀργεῖους τὸ 468 π.Χ. Ἀλλὰ τὰ σχετικὰ συμπεράσματα ἔχουν ἀνάγκη νὰ στηριχθοῦν σὲ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα καὶ αὐτὸ θὰ μπορῆ νὰ γίνῃ μόνον ὅταν ἀνασκαφοῦν, σὲ ἀνάλογον μετὰ τοὺς κρητομυκηναϊκοὺς τόπους ἔκτασιν, μακεδονικὰς πόλεις καὶ ἱερά, ὅπως αἱ Ἰχναί, ἡ Ἐδεσσα, τὸ Δίον κ.λ.

Τρίτῃ ἀκολουθεῖ ἡ ἀνακoinωση τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Bristol, N. G.L. Hammond μετὰ τίτλον: The Archaeological Background to the Macedonian Kingdom

(σ. 53-67). 'Ιστορικός, ειδικώτερα τῆς Ἡπείρου, ὁ καθηγητὴς Nicolas Hammond ρίχνει μιὰ δέση φωτὸς ἀπὸ Δυσημὸν στὴ Μακεδονία, τῆς ὁποίας, μαζί με τὸν καθηγητὴ Griffith, ἐτοιμάζει διτομὴ Ἱστορία. Ὁ καθηγητὴς Hammond εἶναι ὁ καλύτερος γνώστης τῶν τόπων καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων τῆς Ἡπείρου, τῆς Ἀλβανίας καὶ τῶν γειτονικῶν περιοχῶν. Παρουσιάζει λοιπὸν μετὰ τὴν ἀνακοίνωσή του ἄγνωστα σὲ μᾶς ἀποτελέσματα ἀνασκαφῶν στῆς Γιουγκοσλαβία καὶ στὴν Ἀλβανία, τὰ ὅποια, γιὰ νὰ γίνουσι προσιτὰ καὶ στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα θὰ συνοψίσουμε ἐδῶ μετὰ κάποια ἔκταση.

Πρῶτα δύο προϊστορικοὶ τύμβοι (τοῦμπες): Porodin καὶ Cnobuki, στὴν πεδιάδα τοῦ Μοναστηριοῦ (Μπιτώλια), στὴν ὁποία τὰ ἀρχαιότατα εὐρήματα, τῆς Πρώτης Νεολιθικῆς Ἐποχῆς, παρουσιάζονται στοὺς συνοικισμοὺς Mogila καὶ Ortičare καὶ σχετίζονται μετὰ τὸ Starčeno στὴν κοιλάδα τοῦ Δουνάβεως.

Τὸ Porodin¹ ἀνήκει στὴν Ὑστερὴ Νεολιθικὴ Ἐποχὴ, σύγχρονον περίπου μετὰ τὴς φάσεως τῆς Νεολιθικῆς Ἐποχῆς ποὺ ἀντιπροσωπεύονται στὴ Θεσσαλία μετὰ τὴν Ἀράπη μαγοῦλα καὶ τὴ Λάρισσα. Χαρακτηριστικὰ τῆς: πῆλινοι οἰκίσκοι καὶ βωμοί, εἰδῶλια ἀνθρωπόμορφα καὶ ζωόμορφα. Στὰ ζωόμορφα καὶ ἓνα πῆλινο εἰδῶλιο ἵππου, τὸ ἀρχαιότερον, λείπει, στὰ Βαλκάνια.

Ὁ πολιτισμὸς τοῦ Cnobuki² σχετίζεται καὶ ἀκολουθεῖ χρονικὰ τὸ Porodin. Φθάνει ὡς τὸ τέλος τῆς Πρωτοελλαδικῆς Περιόδου.

Μόνον κατὰ τὴν Μεσοελλαδικὴν Περίοδον ἔρχονται ἀπὸ τὴν Κεντρικὴν Μακεδονία καὶ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἄξιου ἐπιδράσεις στὴν Πελαγονία, χωρὶς νὰ διακόψουν τὴ συνέχεια τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ τόπου καὶ τὴν ἐξέλιξί του ὡς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους.

Ὁ καθηγητὴς Hammond συμπεραίνει ὅτι ὁ κόσμος τοῦ Starčeno κρατᾷ ἐπὶ τὴν Πελαγονία ἀπὸ τοὺς πρώτους νεολιθικοὺς χρόνους ὡς τὴν Ὑστερὴ Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ.

Ἀλλὰ ἡ πίεσις ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἄξιου ἔφευρε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐξάπλωσις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πελαγονίας πρὸς ΝΔ, συνεχίζει ὁ καθηγητὴς Hammond καὶ τὸ στηρίζει: α) σὲ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα, δηλαδὴ στὴν παρουσία χαρακτηριστικῆς τοῦ Porodin (εἰκ. 5) πλαστικῆς διακοσμητικῆς χονδρῶν ἀγγείων στὴν περιοχή τῆς Κορυτσᾶς, Malik, τὴν ΠΕ περίοδον καὶ στὴν Κεντρικὴ Ἡπειρον (εἰκ. 6) τὴν ΜΕ περίοδον ὡς τὸν 4ον αἰ. π.Χ., β) στὶς ἱστορικὰς πηγὰς, στοὺς γεωγράφους, ποὺ στὰ μολοσσικὰ ἢ ἠπειρωτικὰ φύλα περιλαμβάνουν καὶ Πελαγόνες, Λυγκηστὰς καὶ Ὀρέστας. Ὁ ἐνοποιηθεὶς ἀπὸ τὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ καὶ ἐξῆς πληθυσμὸς ὀμιλεῖ ἑλληνικὰ κατὰ τὸ τέλος τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, μολονότι ἔχει τὴς ρίζες του στὸ ὄχι ἰνδοευρωπαϊκὸ Starčeno.

Ἡ διάδοσις τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῶν ἄλλων ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν — δέχονται οἱ φιλόλογοι — σχετίζεται μετὰ τὴν διάδοσις τῶν λαῶν ποὺ ἔθαβαν τοὺς ἀρχηγούς τους σὲ ὑπόγειους θαλάμους τυμβόχωστους (Kurgan). Τέτοιους τύμβους ἀνεσκαψαν στὴν Ἀλβανία ὁ Frano Prendi καὶ οἱ συνεργάτες του³. Εἶναι κατάλογος ὀλόκληρος τόπων ἀνάμεσα στὴ Σκόδρα καὶ τὰ ἑλληνοαλβανικὰ σύνορα. Ξεχωρίζουν καὶ εἰκονίζονται οἱ τύμβοι τοῦ Razhok (πίν. IV), ΝΔ τοῦ Ἐλβασάν, καὶ τοῦ Vodhinë, κοντὰ στὰ σύνορα τῆς Κακαβιάς. Ὁ πρῶτος «ὄχι νεώτερος» τῆς Μέσης Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, ὁ δεῦτερος τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Εἰκάζεται ὅτι οἱ λαοί, τῶν ὁποίων οἱ ἀρχηγοὶ ἐτάφησαν σ' αὐτοὺς τοὺς τύμβους, ἦλθαν κατὰ τὴν Ὑστερὴ Νεολιθικὴ Ἐποχὴ ἀπὸ τὴν περιοχή τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Kurgan μετὰ τὰ ἄλογά τους καὶ τ' ἀμάξια τους. Οἱ τύμβοι τῆς Ἀλβανίας ἀποκαλύπτουν, λέει, τὴν προέλευσις ὁμοίων

1. Miodrag Grbić κ.ά., Porodin (Bitolj 1960), ἰδὲ καὶ M. Garašanin, 39 Bericht d. Römisch-Germanischen Kommission (1958), σ. 114 κ.έ.

2. Τὰ εὐρήματα ἀδημοσίευτα. Σύντομη ἔκθεσις ἀπὸ τὸν M. Garašanin, ἔ.ἀ.

3. Βιβλιογραφία Ἀλβανικῆ, «Αρχαία Μακεδονία», σ. 58, σημ. 8.

πρωτοελλαδικῶν τύμβων στὸ Νυδρί τῆς Λευκάδος καὶ στὴ Λέρνα, καθὼς καὶ ὁμοίων μεσοελλαδικῶν στὴ Σάμη τῆς Κεφαλληνίας, στὸ Σαμικό καὶ τὴν Πύλο, σὲ ἄλλους τόπους τῆς Μεσσηνίας, στὴν Κέα, στὴν Ἄφιδνα, στὴν Ἐλάτεια. Ἀλλὰ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ Μακεδονία εἶναι ὅτι ὑποτίθεται πῶς ἀπὸ τοὺς ἑλληνόφωνους λαοὺς τῶν Kurgan τῆς Ἀλβανίας ἔμαθαν οἱ κάτοικοι τῆς Πελαγονίας (Porodin, Crnobuki) ἑλληνικά, περὶ τὸ 2600-1900 π.Χ. καὶ πῶς ἀπὸ τότε ἄρχισεν ἡ διασπορὰ τῶν ἑλληνοφῶνων πρὸς τὴν Ἠπειρο, τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησο. Στὴν περιοχὴ τῆς Μακεδονίας, εἰδικότερα, σχετίζονται μὲ τὰ Kurgan τῆς Ἀλβανίας οἱ δύο ταφῆς τοῦ συνοικισμού τῶν Σερβίων (τὸν ἀρχαιότερο, Σέρβια IIβ, χρονολογεῖ ὁ Hammond στὴν Πρωτοελλαδικῇ I περιόδῳ). Καὶ φθάνουμε στὸν Ἡσίοδο (ἀπόσπ. 7 καὶ 9, ἐκδ. Merkelbach), τὸν Ὅμηρο, τὸν Ἡρόδοτο κ.λ., ἀλλ' αὐτὰ μᾶς εἶναι γνωστότερα.

Λιγότερο γνωστὰ εἶναι τὰ εὐρήματα ἀπὸ τὶς ἀνασκαφῆς τοῦ Malik, κοντὰ στὴν Κορυστᾶ!. Ἐκεῖ βρίσκουμε πλουσιώτερη καὶ ἀρχαιότερη (ἀπὸ τὸ 1600 π.Χ.) τὴν ἀμαυρόχρωμη διακόσμηση (πίν. V) τῶν ἀγγείων, ποὺ ξέρουμε καὶ ἀπὸ τὸ Μπουμπούστι (Πλατανιά Βοΐου). Καὶ τότε ἔλκεται ὁ γνώστης τῆς ἐπὶ τουρκοκρατίας καταστάσεως στὴν περιοχὴ νὰ φαντασθῇ πῶς καὶ στὴν ἀπάτατη αὐτὴ προϊστορικῇ ἐποχῇ οἱ ἴδιοι τεσιλικάδες γύριζαν στὰ βουνα καὶ στὰ παραλίμνια καὶ παραποτάμια λιβάδια, τῆς Κορυστᾶς, τοῦ Ἀλιάκμονος, τῆς Παμβώτιδος, ἀπὸ τῆ μιά καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τῆς Πίνδου.

Καὶ τώρα ἐρχεται ἡ ὥρα τῶν Τημενιδῶν. Εἶτε κατ'ἀγονται ἀπὸ τὸ Ἄργος τῆς Πελοποννήσου εἶτε ὄχι, ὁ Ἡρόδοτος μᾶς λέει πῶς κατέβηκαν ἀπὸ τὴν Ἰλλυρία καὶ ὄσα ξέρουμε γιὰ τὴ δύνασταια δείχνουν, λέει, πῶς ἦταν ἑλληνικότεροι ἀπὸ τοὺς ἑλληνόφωνους ὑπηκόους τῶν. Ἀρχαιολογικῇ ἔνδειξις: οἱ τυμβόχωστοι τάφοι, ὅμοιοι τῶν ὁποίων ὑποθέτονται οἱ βασιλικοὶ τάφοι στὰς Αἰγᾶς (ἀλλὰ πῶς τὸ βεβαιώνουμε;), δηλ. οἱ «μακεδονικοὶ» τάφοι, ποὺ παραλληλίζονται μὲ τοὺς μυκηναϊκοὺς.

Στὴ συνέχεια ὁ καθηγητῆς Hammond ὑπερτονίζει τὴ διάκριση μεταξὺ Ἐδέσσης καὶ Αἰγῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, τοποθετεῖ τὰς Αἰγᾶς στὴ Βεργίνα(!) καὶ ἀπὸ τὸ ἐκτεταμένο νεκροταφεῖο διαλέγετε ποιοὺς θέλετε βασιλικούς τάφους, ἀφοῦ καὶ «ὁ τάφος τῆς Βεργίνας» μὲ τὸ μοναδικὸ θρόνο χρονολογεῖται στὸν 4ον αἰῶνα καὶ «it may well be the tomb of Philip II» (σ. 65, σημ. 17). Ἄν ἀφήσουμε τὶς θεωρίες, τὰ πράγματα περιορίζονται σὲ ὁμοιότητες μεταξὺ ξιφῶν, τοξοτῶν πορπῶν καὶ ἄλλων μεταλλικῶν εὐρημάτων, ἀλλὰ καὶ σὲ διαφορῆς μεταξὺ τῶν πηλίνων ἀγγείων κυρίως, οἱ ὁποῖες ὅμως δὲν ἐμποδίζουν πάλι τὴ θεωρία, ὅτι ἡ Βεργίνα κρατᾶει ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Ἀλβανία. Λοιπόν: σωστὸ πῶς οἱ Ἀργεῶδες ἦρθαν ἀπὸ τὴν Ἰλλυρία, οἱ Ἑλληνες ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴν περιοχὴ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Kurgan κ.ο.κ. Καταλήγει πάντως ὁ καθηγητῆς Hammond στὴν ἐπιφύλαξη: «Probability is one thing and certainty is another: ἄλλα τὰ μάτια τοῦ λαοῦ καὶ ἄλλα τῆς κουκουβάγιας». Δικό μας συμπέρασμα: πάλι δικὴ μας ἡ εὐθύνη, ποὺ ἀφίνουμε ἀνερεύνητους τοὺς ἀρχαιολογικοὺς μᾶς τόπους.

Τέταρτη ἀκολουθεῖ ἡ ἀνακοίνωση τοῦ Αὐστραλοῦ καθηγητοῦ J. R. Ellis μὲ τίτλο: The Security of the Macedonian Throne under Philip II (σ. 68-75). Συζητεῖ τὴ σημασία τεσσάρων βοιωτικῶν ἐπιγραφῶν, μιᾶς ἀπὸ τὴ Λεβάνεια (IG VII 3055) καὶ τῶν τριῶν ἀπὸ τὸν Ὁρωπό (IG VII, 4250 καὶ 4251, AD 21, 1966, Α', σ. 45-47)³. Καὶ συμπέρασμα: α) ὅτι ὁ Φίλιππος Β' οὔτε γιὰ λίγο ὑπῆρξεν ἀντιβασιλεύς, ὅπως πιστεύεται μὲ βάση τὸν Ἰουστίνο (VIII, 5, 9-10) καὶ τὴν ἐπιγραφὴ τῆς Λεβανείας, καὶ β) ὅτι οἱ ἐπιγραφῆς πρέπει νὰ χρονολο-

1. Ἰδὲ Χρονικά 1966-1967, ἀριθ. 3, «Studia Albanica» 1964, 1, 91 κ.έ. καὶ 1966, 1, 255 κ.έ.

2. Τώρα ἰδὲ καὶ Β α σ. Χ ρ. Π ε τ ρ ᾶ κ ο υ, Ὁ Ὁρωπὸς καὶ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀμφιαράου, Ἀθήναι 1968, σ. 25 καὶ 173 κ.έ.

γηθοῦν ὄχι πρὶν ἀπὸ τὸ 350, ὅπως ὡς τώρα, ἀλλὰ στὰ μέσα τοῦ 335 π.Χ., ὅταν, μετὰ τῆς δολοφονίας τοῦ Φιλίππου, ἐξεδηλώθη ἀνταρσία κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ποῦ πολεμοῦσε στὰ βόρεια σύνορα.

Ἡ ἐμπετη ἀνακοίνωση τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας Georgi Mihailov, μετὶ τίτλου: La Thrace et la Macédoine jusqu'à l'invasion des Celtes (σ. 76-85), εἶναι σύντομη ἱστορία τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Θρακῶν, γνωστὴ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Μακεδονίας, μᾶλλον ἄσχετη πρὸς τὰ «Μακεδονικά» ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Θράκης, ὥστε δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐδῶ περισσότερο.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἐκτετατὴ ἀνακοίνωση τοῦ ἑλληνοαμερικανοῦ καθηγητοῦ στοῦ Πανεπιστήμιου Wisconsin τοῦ Milwaukee, George S. Stagakis, μετὶ τίτλου: Observations on the Ἐταῖροι of Alexander the Great (σ. 86-102). Στὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου μὲ τούς ἐταῖρους του (ἂν εἶναι primus inter pares κ.λ.) δίδεται ἡ ἀπάντησις, πὼς καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι ἑταῖρος, ὅπως οἱ ἄλλοι, δηλαδὴ ἡ σχέσις μεταξὺ τῶν ἐταῖρων εἶναι ἀμοιβαία, ὅπως ἀποκαλύπτεται καὶ στὴν ὁμηρικὴ Ἰλιάδα.

Ἡ ἐβδομη ἀνακοίνωση, γιὰ τὶς διπλωματικὰς ἐπαφὰς μεταξὺ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Δαρείου (Emm. Mikrojannakis) καὶ ἡ ὄγδοη γιὰ τὶς σχέσεις τῆς Μακεδονίας μετὰ τὴ Θράκη καὶ τὴ Σαμοθράκη (Α. Κ. Βαβρίτσας) δὲν παρουσιάζουν κανένα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὴν ἀποψή μας. Μ' αὐτὰς ἐκλείσει ἡ πρώτη μέρα τοῦ Συμποσίου (26.8.1968).

Τὴν ἄλλη μέρα, πρώτη παρουσιάσθηκε ἡ ἐνδιαφέρουσα ἀνακοίνωση τοῦ Harry J. Dell τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Virginia μετὶ τίτλου: The Western Frontier of the Macedonian Monarchy (σ. 115-126). Δὲν εἶναι ἀκριβὼς συζήτηση τοῦ γνωστοῦ προβλήματος τῶν γεωγραφικῶν ὁρίων τῆς Μακεδονίας πρὸς Δυσμάς, ἀλλὰ τῶν σχέσεων μὲ τούς Ἰλλυριοὺς, τῶν ἀγῶνων καὶ τῶν ἐπιτευγμάτων τῶν Μακεδόνων στὴν ἐπιτυχητὴ γενικῶς προσπάθειά τους νὰ κρατήσουν τοὺς Ἰλλυριοὺς μακριὰ ἀπὸ τὴ Μακεδονία.

Δεῦτερον ἀνακοίνωση τῆς ἡμέρας ἦταν τοῦ ἑλληνοαμερικανοῦ καθηγητοῦ John A. Alexander, τοῦ Georgia State University. Ὁ καθηγητὴς Ἀλεξανδρόπουλος, στὸν ὁποῖο ὀφείλουμαι ἥδη μιὰ μονογραφία καὶ ἄλλες μελέτες γιὰ τὴν Ποτιδαία¹, μίλησε με θέμα: Cassandreia during the Macedonian Period, An Epigraphic Commentary (σ. 127-146). Πραγματεῦται τὶς ἐπιγραφὰς ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Κασσάνδρειας ἢ ἀπὸ ἄλλους τόπους, ποῦ ἀναφέρονται ὅμως στὴν Κασσάνδρεια. Ἐξαντλεῖ τὸ θέμα του, ἀλλὰ τὰ κέρδη εἶναι σχετικῶς λίγα. Γι' αὐτὸ καὶ καταλήγει: A systematic excavation of the site is, naturally, the best hope; and this I strongly recommend». Ἀλλὰ ποιὸς θὰ τὴν κάμῃ τὴν ἀνασκαφή; Καὶ πάλι ἡ εὐθὺν δική μας.

Ἡ τρίτη ἀνακοίνωση τῆς δευτέρας ἡμέρας, τοῦ κ. G. Daux, δὲν δημοσιεύεται στὰ Πρακτικά.

Ἡ τέταρτη ἀνακοίνωση ἔγινε ἀπὸ τὸν νέο ἱστορικὸ Α. Giovannini, τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg καὶ εἶχε τίτλο: Philipp V, Perseus and die delphische Amphiktyonie (σ. 147-154). Μὲ ἐπιγραφικὰς μαρτυρίες στηρίζει τὶς πληροφορίες τοῦ Πολυβίου κ.ἀ., κατὰ τὶς ὁποῖες ὁ Φίλιππος Ε' δὲν ἔκανε τίποτε γιὰ νὰ γίνῃ δημοφιλὴς στὴν ἄλλη Ἑλλάδα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας του, ἐνῶ τὸ προσπάθησε ὁ διάδοχός του Περσεύς.

Ἡ πέμπτη ἀνακοίνωση τῆς δευτέρας ἡμέρας εἶναι τοῦ καθηγητοῦ (τῆς Νεοτέρας Ἑλληνικῆς Ἱστορίας) Ἀπ. Δασκαλάκη μετὶ τίτλου: L'origine de la maison royale de Macédoine et les légendes relatives de l'antiquité (σ. 155-161). Καταχωρίζονται οἱ γνωστὲς πληροφορίες γιὰ τὴν καταγωγή κ.λ. τῆς μακεδονικῆς δυναστείας καὶ καταβάλλεται προσπά-

1. Ἰδὲ Χρονικά 1951-1965, ἀριθ. 130, Χρονικά 1966-1967, ἀριθ. 124.

θεια εξαγωγής συμπερασμάτων. Νά τὸ ξαναποῦμε; Χρειαζονται ἀνασκαφές μεγάλης ἐκτάσεως, γιὰ νὰ καταλάβουμε τοὺς μύθους. Τὰ ἀναμασήματα πολὺ λίγο ὄφελον.

Ἄκολουθεῖ ἡ ἀνακοίνωση τοῦ Ἐπιτίμου Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Χ. Ι. Μακαρόνα (σ. 162-167). Μὲ τὸν τίτλο: Χρονολογικὰ Ζητήματα τῆς Πέλλης, ἡ ἀνακοίνωση ἀποτελεῖ μᾶλλον μονόλογο, ἀφοῦ ὁ ὀμιλητὴς διορθώνει ἑαυτὸν καὶ ἀποσιωπᾷ ὅσα ἔγραψα ἀμέσως μετὰ τὸ 1957 (καὶ δὲν τὰ ἀνεκάλεσα ἔκτοτε). Ἐγράφηκαν πρὶν ἀπὸ «τὴν πρώτην ἐπισήμη οὐκ ἐκθεσίαν» του καὶ πρὶν ἀπὸ ὅ,τιδήποτε ἄλλο. Στὶς πρώτες ἐκεῖνες ἀνακοινώσεις μου εἶχα χρονολογήσει τὸ κτήριο μὲ τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ 1957 «in the period which followed the conquests»¹ καὶ—ἐπειδὴ αὐτὸ μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ πολὺ ἄοριστο — ἀκριβέστερα «in the last quarter of the fourth century»². Μετὰ δεκαετίαν ὁ κ. Μ. ρυμουλκούμενος καὶ προτιμῶν τὴν τεθλασμένην ἀντὶ τῆς εὐθείας καταλήγει «εἰς τὴν περὶ τὸ 320 δεκαετίαν»! Ἴδού καὶ ἡ ποιότητα τῶν ἐπιχειρημάτων του:

α) «Τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα (τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ Διονύσου)... ἐνθυμίζουν τὴν τέχνην τοῦ κρατήρος τοῦ Δερβενίου»!

β) Νομίσματα, 237 τὸν ἀριθμὸν, μπαίνουν στὸ ἴδιο τσουβάλι, μὲ ἰσοτιμίαν ἀπὸ τὴν ἄποψιν ἀνασκαφικῶν ἐνδείξεων. Δημοκρατικώτατα, ὅλα ἔχουν ἀπὸ μία ψήφο, ἀνεξαρτήτως συνθηκῶν εὐρέσεως.

γ) Τὸ ἴδιο περίπου γίνεται μὲ τὰ δσπρακα καὶ παραβλέπεται τὸ γεγονός ὅτι δὲν ὑπῆρχε ἀδιαιτάρακτη ἐπίχωση πᾶνω ἀπὸ τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ 1957 καὶ ὅτι, παρὰ τὴν προσπάθειαν, δὲν βρέθηκαν δσπρακα κάτω ἀπ' αὐτὰ.

δ) Γιὰ τίς κεραμώσεις παραπέμπεται ὁ ἀναγνώστης στὶς εἰκόνες: Ἀρχ. Δελτ. 16(1960), πίν. 67. Ἄλλὰ τὸ κείμενο, ποῦ τίς συνοδεύει (αὐτ. σ. 82), ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ἐφθονα θραύσματα κορινθιακῶν κεραμίδων διαφόρων τύπων εὐρέθησαν εἰς τὸ τετράγωνον 1, ἀραιὰ δὲ εἰς τὰ λοιπὰ τετράγωνα (πίν. 67-69)». Πῶς νὰ στηριχθῆ σ' αὐτὴν τὴν ἄοριστη πληροφορία «ὀρθῆ ἐκτίμησις» ὡς πρὸς τὴ σχέση τῆς γραπτῆς σίμης καὶ τοῦ ἡγεμόνος στρωτήρος τοῦ πίν. 67 πρὸς τὰ ψηφιδωτὰ τῆς τοῦ κτηρίου; Δὲν ἔπρεπε ὁ ἀρχαιολόγος νὰ μᾶς πῆ τουλάχιστον ποῦ καὶ πῶς βρέθηκε ἡ σίμη τοῦ πίν. 67; Τὸ ξέρε; Εἶναι ἰκανοποιητικὸ πάντως ὅτι ὁ κ. Μ. ἐπανέρχεται στὴν ἀρχικὴ χρονολόγησή μου καὶ ἄς τὸ κάμη διὰ τεθλασμένης. Ἴσως, μὲ τὸν καιρὸ, διορθώσῃ ἔτσι καὶ ἄλλες γνώμες του. Καὶ μιά λεπτομέρεια: ὁ κ. Μ. σὲ ὑποσημείωση παραθετεῖ τὴ γνώμη τοῦ Α. W. Lawrence γιὰ τὴ χρονολογία τῶν δωρικῶν κτινοκράτων τοῦ ἀνακτόρου (μέσα 4ου αἰ.). Τὴ χρονολόγησιν τοῦ Lawrence γιὰ τὸν τάφο (2ος αἰ.) τί θὰ τὴν κάνουμε;

Ἡ ἀκόλουθη ἀνακοίνωση τοῦ καθηγητοῦ Μ. Ἀνδρονίκου, Excavations at Vergina, Presentation of the Final Report (σ. 168-171) δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐδῶ, ἀφοῦ κυκλοφόρησε ἤδη τὸ βιβλίον³.

Εὐπρόσδεκτη εἶναι ἡ ἀνακοίνωση τοῦ καθηγητοῦ Γ. Μπακαλάκη, Τὸ Λατομεῖο τῆς Ἀρχαίας Κύρρου(;)⁴. Προηγεῖται δις ἐλίδο περίπου «χρονικὸ τῆς ἀνεύρεσης τοῦ ἀρχαίου λατομείου» (σ. 172-173) μὲ τὴν ὑπογραφή τῆς Μαρίας Γ. Παπαγεωργίου, στὴν ὁποίαν ὀφείλεται ἡ σπουδαία ἀνακάλυψιν κοντὰ στὴν Ἀραβησσό, ὅπως εἶναι τὸ ἐπίσημο ὄνομα⁵

1. Ill. «London News», 2 August 1958, σ.198.

2. «Archaeology», 11, 1958, σ. 254.

3. Μ. α. ν. Ἀνδρονίκου, Βεργίνα Ι, Τὸ νεκροταφεῖο τῶν τύμβων, Ἀθήναι 1969.

4. Τὸ ἐρωτηματικὸ ἀνήκει στὸν τίτλο.

5. Λεξικὸν τῶν Δήμων, Κοινοτήτων καὶ Οἰκισμῶν τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1963, σ. 20 καὶ 178. Γιατὶ ἐγίνε Ἀραβησσός; Ἐδῶ δὲν εἶναι ἡ ὀμώνυμη ἀρχαία πόλις, ποῦ ἡ γραφὴ τοῦ ὀνόματός τῆς ποικίλλει. Καὶ γιατί Δῆμητσα; «Μεγάλα Λειβάδια τοῦ Πάϊκου» δὲν

του παλιού Όμπαρ. Ρωτάει «για ποιά τάχα λόγο» μπαίνουν και άλογα στην παράδοση για τó λατομείο. Άπλοώστατα, γιατί αυτόν τόν τρόπον μεταφορικά πέτρας από λατομείο ξέρουν οι δημιουργοί τής παραδόσεως: «μιά από τή μιá πλευρά και μιá από τήν άλλην» του μουλαριού «και μιá πέτρα... στή... ράχη». Ήταν συνηθισμένο θέαμα, κατά τá παλιά χρόνια, τέτοια караβάνια στα βουνοχώρια.

Τó κύριο μέρος τής ανακοινώσεως του καθηγητού Γ. Μπακαλάκη (σ. 173-183) περιλαμβάνει πολλά αξιολόγια πράγματα. Ένας χάρτης (εικ. 1), σχέδια κομμένων γωνιολίθων (εικ. 2) και όστράκων (εικ. 3), και πολλές εικόνες (πίν. XX-XXXI) συνοδεύουν τó κείμενο. Άπ' όσες ανακοινώσεις αναφέραμε ως τώρα είναι ή πρώτη, που παρουσίασε στο Συμπόσιο έντελώς νέο ύλικό και ως τó τέλος μένει μιá από τις λίγες. Είναι φανερό ότι ó καθηγητής Μπακαλάκης με τή λέξη «δόμος» δέν έννοει «στοίχον»¹. Τού άγαλματιού Άπόλλωνος (πίν. XXXIγ-δ) μνεία έχει γίνει σε σύντομη Έκθεση τής Έφορείας Άρχαιοτήτων².

Τελευταία τής δεύτερης ημέρας ανακοίνωση είναι του καθηγητού Δ. Κανατσούλη, Ή Όργανωσις τής Άνω Μακεδονίας κατά τους Ρωμαϊκούς χρόνους (σ. 184-192). Προστίθεται στο πλήθος τών μελετών του ειδικού ιστορικού τής Μακεδονίας³.

Ή τρίτη ημέρα του Συμποσίου (28.8.1968) άρχισε με τήν ανακοίνωση του καθηγητού του Πανεπιστημίου του Aberdeen J. M. R. Cormack, Progress Report on the Greek Inscriptions of the Trite Meris for IG X (σ. 193-202). Ό καθηγητής Cormack με τόν καθηγητή Edson, ως γνωστόν, έτοιμάζουν τά τεύχη του τόμου X τών Inscriptions Graecae, που θα περιλάβουν τις έπιγραφές τής Μακεδονίας. Ό καθηγητής Cormack ανακοίνωσε τήν πρόοδο τής εργασίας του για τις έπιγραφές τής «τρίτης μερίδος», ή όποία «Tertia Regio», μäs λέει ó Λίβιος (45, 30), «nobiles urbes Edessam et Beroeam et Pellam habet». Άκριβέστερα περιωρίσθηκε νά μιλήσει για τις έπιγραφές τής Βεροίας και τής Έδέσσης.

Πρώτα ένα σύντομο χρονικό τής εύρέσεως τών έπιγραφών (και τής άπώλειας πολλών): ó Leake τó 1806 ειχεν ανακαλύψει μόνον τρεις έπιγραφές στη Βέρροια. Μιά μονάχα σώζεται άπ' αυτές: είν' αυτή που περισυνέλεξα από τó Ίσραηλιτικό νεκροταφείο τής Βεροίας στην αύλη του Μουσείου (πίν. XXXIIα). Περι τó 1855 ó Delacoulonche βρήκε άλλες 50. Οί μισές περίπου άπ' αυτές σώζονται. Μερικές «χαμένες» τις ξαναβρήκα και τις περισυνέλεξα επίσης στο Μουσείο. Άπό τις 9 έπιγραφές, που δημοσίευσε ó Rostovtzeff τó 1899, οι έπτά σώζονται. Άπό τις 9, που δημοσίευσε ó Struck τó 1902, μόνο μιá ύπάρχει. Άπό τις 44, που δημοσίευσε ó Woodward τó 1912, 22 σώζονται, οι μισές δηλαδή. Άπό τις 27, που δημοσίευσε ó A. K. Όρλάνδος τó 1916, σώζονται 13, σχεδόν οι μισές πάλι. Άλλ' ανεξάρτητα από τις άπώλειες, οι γνωστές έπιγραφές από τόν καιρό του Leake έγιναν πάνω από 300. Άπ' αυτές 70 περίπου είναι άδημοσιευτες! Βαρεία ή εθθύνη και για τις άπώλειες και για τήν καθυστέρηση τής δημοσιεύσεως. Άνάμεσα στις άδημοσιευτες και ó περιφημος Γυμνασιάρχικος Νόμος, τυχαίο εύρημα του 1949! Και οι άπελευθερωτικές έπιγραφές από τó Μετόχι, από Ίερό Άρτέμιδος Διγαίας, άδημοσιευτες από τó 1938!

Άπό τις 300 περίπου έπιγραφές τής Βεροίας, περι τις 24 είναι έλληνιστικών, οι άλλες

βρήκα στο Λεξικό. Ύπάρχουν Λιβάδια κ.τ.τ., άλλ' όχι στο Πάικο. Μήπως είναι τοπωνύμιο;

1. A. K. Ό ρ λ ά ν δ ο υ, Τά ύλικά δομής, τ. 2, σ. 153.

2. ΑΔ, 24 (1969), Χρονικά, σ. 308. Άλλά και άλλα εύρηματα προήλθαν από τήν περιοχή, π.χ. τμήμα άναγλύφου με παράσταση Πανός, Παπποσιληνού και Διονύσου, ΑΔ 23 (1968), Χρονικά, σ. 325.

3. Ίδε «Μακεδονικά», τ. 7 (1967), Χρονικά Άρχαιολογικά, άριθ. 6 και 7, και 9 (1969), σ. 111 κ.έ.

ρωμαϊκῶν χρόνων. Ὁ καθηγητὴς Cormack στὴ συνέχεια τῆς ἀνακοίνωσώς του διορθώνει καὶ ὑπομνηματίζει τὸ κείμενο μερικῶν ἀπὸ τὶς δημοσιευμένες.

Ἐκ τῆς ἑξῆς ἀπὸ τὴν ἑξομῆς ἐξ ἄλλου ἔχομε ὡς τώρα 65 ἐπιγραφές. Μερικὲς ἀπ' αὐτὲς ὑπομνηματίζει στὴν ἀνακοίνωσή του ὁ καθηγητὴς Cormack.

Ἡ δευτέρῃ ἀνακοίνωσις τῆς τρίτης ἡμέρας τοῦ Συμποσίου ἦταν τοῦ ὑπογραφομένου μετὰ τίτλου: Αἶγαι - Πέλλα - Θεσσαλονίκη (σ. 203-227). Ἦταν κυρίως παρουσίασις μετὰ πολλὰς ἐγχευόμενες εἰκόνες (χωρὶς χεῖρόγραφο) τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν προσφάτων ἀνασκαφῶν στὶς τρεῖς διαδοχικὰς πρωτεύουσες τῆς Μακεδονίας. Σκοπὸ εἶχε μᾶλλον τὴν προετοιμασία τῆς ἐκδρομῆς τῶν συνέδρων στὴν Πέλλα, Ἐδεσσα κ.λ. Τὸ δημοσιευμένον κείμενον ποὺ βασίσθηκε στὴν ἡχογραφημένη ἀνακοίνωσις, παραμένει ἡ πληρέστερη ἐκθεσις τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐργασίας δύο ἀνασκαφικῶν περιόδων (1967-1968) στὴν Ἐδεσσα, ἀφοῦ, μετὰ τὴν μετάθεσίν μου στὴν Πάτρα, ἐμποδίσθηκε καὶ ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς καὶ μὴ πληρέστερη preliminary report¹. Τὸ κείμενον συνοδεύεται ἀπὸ τοπογραφικὸ διάγραμμα, σχέδια ἐντὸς καὶ ἐκτὸς κειμένου (τοῦ Ἀργύρου Κούντουρα καὶ τῆς Μαρίας Στουγιαννῆ) καὶ πολλὰς εἰκόνες (πίν. XLI-LX). Ἰσχυρότερα εἶναι τὰ μέρη τῆς ἀνακοίνωσώς, ποὺ ἀναφέρονται στὴν Πέλλα² καὶ τῆς Θεσσαλονικῆς³. Οἱ σχετικὲς ἐργασίες καὶ κεῖ ἔμειναν μισές, χωρὶς τὴν συνέχισιν, ποὺ εἶχε προγραμματισθῆ.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἀνακοίνωσις τῆς Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Βεροίας Ἀγγελικῆς Ἀνδρειωμένου, Τρία ὑπόγεια ταφικά οἰκοδομήματα ἐν τῇ Δυτικῇ Μακεδονίᾳ (σ. 228-238). Οἱ δύο τάφοι εἶναι τῆς Βεροίας καὶ ἔπρεπε νὰ παραβληθοῦν πρῶτα μετὰ τοὺς δημοσιευμένους ὁμοίους τῶν στὴ Βέρροια, γιὰτὶ εἶναι μακρὸς ὁ δρόμος ὡς τοὺς μυκηναϊκοὺς. Τὰ κτερίσματα ὀνομάζονται ἀπλῶς καὶ δὲν περιγράφονται οὔτε εἰκονίζονται. Ἀπ' αὐτὰ ἕνας λῦχνος τοῦ πρῶτου τάφου χρονολογεῖται στὸ πρῶτον μισὸ τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος καὶ ἄλλος τοῦ δευτέρου τάφου στὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ ἴδιου αἰῶνος. Μετὰ τὴν ἐλπίδα νεωτέρων ἀνασκαφῶν (σ. 235), οἱ παλαιότερες δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν (Κοτζιά, Ἀνδρονίκου, Πέτσα κ.λ.)⁴ καὶ μόνη πηγὴ πληροφοριῶν μένει «ἡ ἐν τῇ ὑπ' ἄριθ. 1 ὑποσημειώσει συνάδελφος». Ὁ τρίτος τάφος εἶναι κοντὰ στὴν Αἰανὴ τῆς Κοζάνης. Ἄλλὰ καὶ γι' αὐτὸν, ὅπως καὶ γιὰ τοὺς δύο προηγουμένους τῆς Βεροίας διαφωτιστικὰ εἶναι μᾶλλον τὰ ὄρατα, ὅπως πάντα, σχέδια τοῦ Ἀργύρου Κούντουρα.

Ἡ ἐπομένη ἀνακοίνωσις, τοῦ Michael Vickers, τοῦ University College τοῦ Δουβλίνου, ἔχει τίτλου: Towards Reconstruction of the Town Planning of Roman Thessaloniki (σ. 239-251). Τὸ θέμα τοῦ σχεδίου πόλεως τῆς ρωμαϊκῆς Θεσσαλονίκης, στὸ σύνολόν του ἢ σὲ μέρη του, ἀπασχόλησε πολλοὺς στὸ παρελθόν. Τῇ σχετικῇ πλούσια βιβλιογραφίᾳ καὶ ὀνόματα 23 καθηγητῶν καὶ ἀρχαιολόγων, ποὺ τὸν βοήθησαν, παραθέτει ὁ κ. Vickers. Ἄλλὰ

1. Ἰδὲ καὶ ΑΔ 23 (1968), Χρονικά, σ. 337 κ.έ. καὶ πίν. 283-284. Ἐπίσης ΑΔ 24 (1969), Χρονικά, σ. 305 κ.έ., πίν. 316γ-322, ΑΑΑ 2 (1969), σ. 186 κ.έ. Γιὰ τὸ ἐπιγραμμὰ τοῦ χοίρου (ἢ Χοίρου) ἰδὲ τὰ πῖθ πρόσφατα, G. D a u x, Notes de lecture, BCH, τ. 94 (1970), σ. 609-618, καὶ «Μακεδονικά», τ. 10 (1970), σ. 277 κ.έ. καὶ 300.

2. Ἰδὲ καὶ ΑΔ 23 (1968), Χρονικά σ. 334 κ.έ., 24 (1969), Χρονικά, σ. 307 κ.έ., ὅπου (σ. 305, σημ. 39 καὶ 40, καὶ σ. 307, σημ. 42) οἱ παραπομπὲς στὸ «Balkan Studies» παρέλκουν, ἐφ' ὅσον τὰ πρακτικὰ τοῦ Συμποσίου δὲν δημοσιεῖθησαν σὲ τόμον τοῦ περιοδικοῦ τούτου, ὅπως ἀρχικὰ εἶχε προγραμματισθῆ, ἀλλὰ στὸν παρουσιαζόμενον ἐδῶ ἰδιαίτερον τόμον.

3. Ἰδὲ καὶ ΑΔ 23 (1968), Χρονικά σ. 328 κ.έ., 24 (1969), Χρονικά σ. 294 κ.έ.

4. Ἰδὲ πρόχειρα «Μακεδονικά», τ. 7 (1967), Χρονικά Ἀρχαιολογικά, ἀριθ. 164, καὶ 9 (1969), Χρονικά Ἀρχαιολογικά, ἀριθ. 153.

οὐ θέσεις του ἔχουν ἀνάγκη νὰ στηριχθοῦν σὲ ἀρχαιολογικά δεδομένα, ποὺ λείπουν ἀκόμα. Ὁ V. χωρίζει τὴ Θεσσαλονικὴ, μὲ βάση τὸν προσανατολισμὸ τῶν ὁδῶν, σὲ τρία τμήματα: 1) τὸ παραθαλάσσιο μεταξὺ τοῦ Γαλεριανοῦ Συμπλέγματος καὶ τῆς θάλασσας, 2) τὸ βορείως τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, καὶ 3) τὸ Γαλεριανὸ Σύμπλεγμα. Καὶ προτείνει: 1) τὸ πρῶτο ἀνήκει ἀρχικὰ στὴ Θέρμη, 2) τὸ δεύτερο ἀρχικὰ στὴ Θεσσαλονικὴ τοῦ Κασσάνδρου μὲ διαρρυθμίστη ἀγορὰς κατὰ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ., καὶ 3) τὸ τρίτο, φυσικά, σὺς χρόνους τοῦ Γαλερίου περὶ τὸ 300 π.Χ.

Ἄλλ' ὅσο τὸ τρίτο εἶναι βέβαιο, τόσο τὸ δεύτερο εἶναι ἀπλῶς πιθανὸ καὶ τὸ πρῶτο μᾶλλον ἀπίθανο: ἡ Θέρμη μπορεῖ νὰ εἶχε λιμανάκι στὴ θάλασσα, ἀλλὰ ἡ πόλη πρέπει νὰ ἦταν ψηλότερα.

Ἡ ἀνακοίνωση τοῦ καθηγητοῦ Paul A. Clement, τοῦ University of California στὸ Los Angeles, μὲ τίτλο: *The Chalcidic Coinage: Epilogue* (σ. 252-255) ἀποτελεῖ αὐθεντικὴ ἔρευνα σὲ λεπτομέρειες νομισματικές. Θυμίζουμε πὼς ὁ καθηγητὴς Clement συνεργάσθηκε στὶς ἀνασκαφὲς τῆς Ὀλύνθου καὶ πλὴν ἄλλων δημοσίευσε τὰ νομίσματά της¹. Τὰ εἶχε κατατάξει σὲ 24 ὁμάδες. Κατανέμονται χρονικὰ μεταξὺ τοῦ 432 καὶ 348 π.Χ., ποὺ κατεστράφη ἡ Ὀλύνθος ἀπὸ τὸν Φίλιππο. Ἡ νέα ἀνακοίνωση τοῦ κ. Clement ὀλίγα μεταβάλλει.

Νομισματικὴ εἶναι καὶ ἡ ἀνακοίνωση τοῦ κ. Pierre A. Mackay, τοῦ University of Washington στὸ Seattle, μὲ τίτλο: *The Coinage of Macedonian Republics, 168-146 B. C.* (σ. 256-264). Ἀποτελεῖ συνέχεια νομισματικῶν καὶ ἄλλων μελετῶν του μὲ κέντρο τὴ Μακεδονία².

Ἀκολουθεῖ ἡ ἀνακοίνωση τοῦ καθηγητοῦ Christian Habicht, τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg, μὲ τίτλο: *Epigraphische Zeugnisse zur Geschichte Thessaliens unter der Makedonischen Herrschaft* (σ. 265-279). Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐκτείνεται καὶ ἔξω ἀπὸ τὴ Μακεδονία.

Σημαντικότερη, εἰδικὰ γιὰ τὴ Μακεδονία, εἶναι ἡ τελευταία ἀνακοίνωση τῆς τρίτης ἡμέρας τοῦ Συμποσίου, τοῦ Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Ἰωάν. Π. Τουράτσογλου, μὲ τίτλο: Δύο νέα ἐπιγραφικὰ μαρτυρία περὶ τοῦ Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων κατὰ τὸν τρίτον μεταχριστιανικόν³ αἰῶνα (σ. 280-290). Τὰ δύο νέα ἐπιγραφικὰ κείμενα εἶναι «προσκλησεις εἰς ἀγῶνας κυνηγιῶν καὶ μονομαχιῶν», ἡ πρώτη πρὸς τιμὴν τοῦ Μ. Αἰρηλίου Σεουήρου Ἀλεξάνδρου (229 μ.Χ.), ἡ δευτέρα πρὸς τιμὴν τοῦ Γορδιανοῦ Γ' (240 μ.Χ.). Σὲ ἐπίμετρο ὁ κ. Τουράτσογλου κάμει ὀρθὴ παρατήρηση σχετικὴ μὲ τὸ χρυσὸ νομισματοσῆμα, τὸ ὁποῖο χρονολογεῖ στὸ 243 ἀντὶ τοῦ 242 μ.Χ.

Ἡ τετάρτη καὶ τελευταία ἡμέρα τοῦ Συμποσίου (29.8.1968) ἄρχισε μὲ ἐνδιαφέρουσα ἀνακοίνωση τοῦ καθηγητοῦ Frank W. Walbank, μὲ τίτλο: *Polybius and Macedonia* (σ. 291-307). Εἶναι καταστάλαγμα ἐργασίας μιᾶς ζωῆς ἀφιερωμένης «κατὰ κύριον λόγον» στὸν Πολύβιο καὶ στὴ Μακεδονία⁴. Ἐξετάζει τὴ στάση τοῦ ἱστορικοῦ ἀπὸ τὴ Μεγαλόπολη ἀπέναντι τῶν Μακεδόνων βασιλέων. Καὶ συμπεραίνει: «It was the misfortune of the Hellenistic Greeks that they could unite successfully neither under nor against Macedonia».

1. Στὴ δεκατετράτομη σειρὰ *Excavations at Olynthus, IX, The Chalcidic Mint etc.*, Baltimore 1938.

2. Πρόχειρα ἰδὲ π.χ. *Χρονικά 1966-1967*, ἀριθ. 259.

3. Κάταλαβάνω «προχριστιανικόν» αἰῶνα, ἐπίσης «μεταβυζαντινόν», ἀλλὰ πὼς νοεῖται ὁ «μεταχριστιανικός»; Καλύτερα τὸ συνηθισμένο καὶ «δοκιμὸν»: 3ον μ.Χ. αἰῶνα.

4. Ἰδὲ πρόχειρα *Χρονικά 1966-1967*, ἀριθ. 6, σ. 109 καὶ 111.

Ἡ δευτέρα ἀνακοίνωση τῆς τελευταίας ἡμέρας ἦταν τοῦ κ. R. A. Tomlinson, τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Birmingham, με τίτλο: Ancient Macedonian Symposia (σ. 308-315). Εἶναι μᾶλλον μελέτη στὴν ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ σπιτιοῦ (καὶ τοῦ ἀνακτόρου), ὅπου οἱ ἀνδρῶνες εἶχαν τὴν κατάλληλὴν διαρρύθμιση γιὰ νὰ χρησιμεύουν στὰ συμπόσια, ἀλλὰ καὶ σπουδὴ εἰδικῶν κατασκευῶν ad hoc. Ἐνα εἶναι παλαιὸ κτήριο, τοῦ 6ου αἰ. π.Χ., στὴν Περαιχώρα, ἀλλὰ πολλὰ εἶναι Μακεδονικὰ κτίσματα, σὲ ἱερὰ τὰ περισσότερα, ἄλλα γνωστὰ ἀπὸ τὶς πηγές καὶ ἄλλα ἀπὸ ἀνεσκαμμένα λειψανά τους, ὅπως στὴν Περαιχώρα πάλι (ἐλληνιστικὸ τοῦτο τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.), στὸ Ἀσκληπιεῖο τῆς Λέρνας στὴν Κόρινθο, στὸ Ἀσκληπιεῖο τῆς Ἐπιδαύρου (τὸ γνωστὸ ὡς Γυμνάσιο ἢ Παλαίστρα), καί... στὴ Βεργίνα! Τὸ ταλαίπωρο παλάτι τῆς Παλατίτσας ἢ τῆς Βεργίνας (στὴν ἀρχαία Βάλλα), τοῦ 5ου ἢ τοῦ 4ου ἢ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ., ἀφοῦ ἔγινε Ἀγορὰ ἢ Παλάτι ἢ Παλαίστρα ἢ Λουτρῶν κ.τ.τ., τώρα γίνεται καὶ Συμπόσιον! Ὑστερα ἀπὸ ἑκατὸν τόσα χρόνια ἀνασκαφικῆ ἔρευνα.

Τὸ ῥί τῆς τελευταίας ἡμέρας ἀνακοίνωση εἶναι τῆς δ. Siegrid Düll, ἡ ὁποία ὕστερα ἀπὸ 55 χρόνια, ξαναπῆρε τὸ θέμα τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ Werner Baege με τὸν ἴδιο τίτλο: De Macedonum Sacris, καὶ ὑπότιτλο: Gedanken zu einer Neubearbeitung der Götterkulte in Makedonien (σ. 316-323). Ἡ δ. Düll ἐτοιμάζει μιὰ δική της πληρέστερη διατριβὴ στὸ ἴδιο θέμα. Ὅταν μᾶς ἔκαμα τὴ δημοσιευμένη τώρα ἀνακοίνωσή της ἦταν ἀκόμα στὴν ἀρχή, ὥστε εἶναι ἴσως ἀκόμα καιρὸς νὰ τῆς εὐχηθοῦμε... καλὴ τύχη!

Στὴ θρησκεία ἀναφέρεται καὶ ἡ ἀκόλουθη ἀνακοίνωση τοῦ καθηγητοῦ Rex Witt, τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου, με τίτλο: The Egyptian Cults in Ancient Macedonia (σ. 324-333). Τὸ θέμα ἀπασχόλησε καὶ ἄλλους παλαιότερα καὶ εἶναι ἐνδιαφέρον ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις, μάλιστα ἀπὸ τὴν ἄποψη (ποῦ τονίζει ὁ καθηγητὴς Witt) «of its prominence in the background against which paleo-Christianity first took place».

Ἀκολουθεῖ ἡ ἀνακοίνωση τοῦ καθηγητοῦ Ἀγαπητοῦ Γ. Τσπανάκη με τίτλο: Γλωσσικὰ τῆς Μακεδονίας (σ. 334-352). Ἡ εἰσαγωγὴ (σ. 334-342) στὰ καθαρῶς γλωσσικὰ ζητήματα, ποῦ ἐξετάζονται, μιὰ ἀναδρομὴ δηλαδὴ στὶς πρώιμες πηγές εἶναι καθ' ἑαυτὴν, νομιζῶ, ἕνα ἀπὸ τὰ καλύτερα κείμενα, ποῦ ἔχουν γραφῆ σχετικὰ μετ' ὅθεμα. Ἐστὼ γι' αὐτὴν καὶ μόνον θὰ ἄξιζε νὰ δημοσιευθῆ καὶ σὲ ξένη γλῶσσα ἢ ἀνακοίνωση. Γλωσσικὰ ἐξετάζονται ἡ λέξι ἄ γ χ α ρ μ ο ν (ἄ ν α χ ἄ ρ μ α ν, χ ἄ ρ ω ν ὁ λέων, Χ ἄ ρ ω ν, ἄγριος καὶ ἄσχετος μετ' ἡ χ αρά), ἡ τροπὴ τῶν δασέων σὲ μέσα (δῶραξ, Βερενίκα κ.λ.), ἡ λέξι Ἡ μ α θ ί α (Ἀμαθία). Συσχετίζεται με νεότερους γλωσσικούς σχηματισμοὺς ἡ λέξι σίγυννος (τὸ τσίγκανο, τὸ πευκοζέιο — τὸ βελονοειδὲς φύλλο τοῦ πεύκου). Ἐπισημαίνεται διατήρηση δωρικοῦ ἄ σὲ νεότερες λέξεις, ἐνὸς ἄλλες ὑποκρύπτουν παλαιές, π.χ. Γλαφτήρι (κολαπήτρι), τοῦμπα (τύμβος), φούλιτακας (φῶλις), τὸ γάβρο (γράφιον). Ἡ ἀνακοίνωση καταλήγει με προτάσεις: α) νὰ ἐπιδιωχθῆ ἡ ἀνεύρεση μέσα στὰ βλάχικα ἰδιώματα τῆς Μακεδονίας ἀρχαίων μακεδονικῶν λέξεων καὶ γλωσσικῶν φαινομένων, ποῦ ζοῦν ἴσως ὡς τὶς μέρες μας, β) νὰ ἀναζητηθοῦν ἰωνικὰ στοιχεῖα στὴ Χαλκιδικὴ καὶ γ) νὰ ἐρευνηθῆ ἡ γλωσσικὴ συγγένεια ἀνάμεσα στὴ Μακεδονία καὶ τὴν Κύπρο.

Τελευταῖες εἶναι τέσσερες ἀνακοινώσεις ποῦ ἀναφέρονται στὴν ἐπιβίωση τῆς μορφῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ τὸ θάνατό του. Τοῦ καθηγητοῦ Lloyd L. Gunderson, Early Elements in the Alexander Romance (σ. 353-375), τοῦ καθηγητοῦ K. Mitsakis, The Tradition of the Alexander Romance in Modern Greek Literature (σ. 376-386), τοῦ καθηγητοῦ Robert W. Hartle, The Image of Alexander the Great in Seventeenth Century France (σ. 387-406) καὶ τῆς καθηγήτριας Maria Marinescu-Himou, La Légende d'Alexandre le Grand dans la littérature roumaine (σ. 407-416). Ἄλλ' ὅσο καὶ ἂν χαρήκαμε ὅλοι τὶς τελευταῖες ἀνακοινώσεις τοῦ Συμποσίου γιὰ τὴν Ἀρχαία Μακεδονία, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς βιβλιοκρισίας μας αὐτῆς τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι περιορισμένο. Ἴσως εἰδικότεροί μου θὰ μιλήσουν γι' αὐτές.

Ἐδῶ μένει ἀκόμα νὰ ποῦμε λίγα γιὰ τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὴν τυποτεχνικὴ ἐμφάνιση τοῦ τόμου. Συμπληρώνεται μὲ Εὐρετήριον Ὀνομάτων, χωριστὰ ἑλληνικῶν καὶ ξένων (σ. 419-432), Εὐρετήριον Λέξεων, ἐπίσης χωριστὰ (σ. 433-436) καὶ Πίνακες εἰκόνων ἐκτός κειμένου (I-LXXXIV). Λείπει: Κατάλογος τῶν εἰκόνων καὶ τῶν σχεδίων (ἐντός καὶ ἐκτός κειμένου). Ἐνας χάρτης τῆς Μακεδονίας ἐπίσης εἰδικὰ ἐτοιμασμένος, θὰ ἴταν σκόπιμο νὰ συνοδεύῃ τὸν τόμο. Καὶ ἓνα χρονικὸ τοῦ Συμποσίου θὰ ταίριαζε γιὰ τὶς δραστηριότητες ἐκτός τῆς αἰθούσης τῶν ἀνακoinώσεων, μάλιστα γιὰ τὴν ἀλησμόνητη ἐκδρομὴ στὴν κοιτίδα τῆς Μακεδονικῆς δυνάμεως (Πέλλα, Ἐδεσσα, Μιέζα, Βέροια, Βεργίνα κ.λ.).

Ἦταν οὐσιώδης μέρος τοῦ Συμποσίου ἡ γνωριμία μὲ τοὺς πρόσφατα ἀνεσκαμμένους τόπους, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ γράμματα, ποὺ ἔστειλαν οἱ ξένοι μας. Δὲν γίνεται οὔτε μνεία στὸν πρόλογο γιὰ τὴν ἐκδρομὴ. Ἀλλὰ ἂν θεωρήθηκε τερπνὴ ἀπλῶς ἡ ἐκδρομὴ καὶ ὄχι ἀφέλιμη, ἀναντίρρητα θὰ ἴταν χρήσιμο νὰ καταχωρισθοῦν στὸν τόμο τῶν Πρακτικῶν τοῦ Συνεδρίου ὄχι μόνον οἱ προσφωνήσεις καὶ οἱ ἀνακοινώσεις, ἀλλὰ καὶ τοῦ καθηγητοῦ Edson οἱ συμπαραστατικὲς παρατηρήσεις καὶ οἱ συζητήσεις, ποὺ ἀκολουθοῦσαν τὶς ἀνακοινώσεις. Ἠχογραφήθηκαν ὅλα. Γιατί, ἂν ὄχι γιὰ νὰ δημοσιευθοῦν¹;

Λάθη τυπογραφικὰ σ' ἓνα πολὺγλωσσο τόμο εἶναι ἀναπόφευκτα. Δὲν εἶναι πολλὰ ὅμως. Γιὰ δεῖγμα μόνον σημειῶν τὸ «Μελετεῖον» (σ. 195), «ὑποσημείωση» (σ. 235, σμ. 5), überschri eben (σ. 316) καί, στοὺς Πίνακες, λάθος στὴ λεξάντα τοῦ πίνακος VI (τὸ ἀριστερὰ δεξιὰ), χωρὶς θέσις ἡ ἡμερομηνία στὸν πίνακα LXII κ.λ. Τὸ χειρότερο μὲ τοὺς πίνακες εἶναι ὅτι δὲν τυπώθηκαν ὅλοι καλά. Στὰ Εὐρετήρια παρατηρῶ ὅτι ἡ «Νίκη τῆς Σαμοθράκης» καὶ ἡ «Ροτόντα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου» μῆκαν στὸ Εὐρετήριο Ὀνομάτων (σ. 422 καὶ 423), ἡ «στοὰ Incantadas ἐν Θεσσαλονικῆ» καὶ τὸ «Arch of Galerius (Thessaloniki)» μῆκαν στὸ Εὐρετήριο Λέξεων (σ. 434). Μάταια θὰ ἀναζητήση κανεὶς ὀνόματα, ὅπως Ichnae, Lete καὶ πολλὰ ἄλλα. Ὅσα εἶναι στὶς ὑποσημειώσεις, φαίνεται, δὲν καταχωρίσθηκαν στὰ Εὐρετήρια.

Ἀλλὰ τὸ τελικὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ὁ καλοδεμένος τόμος καὶ ὡς τυποτεχνικὴ ἐμφάνιση καὶ ὡς περιχόμενον εἶναι εἰκόνα ἀντάξι ἐνὸς Διεθνoῦς Συμποσίου, ποὺ ἀπετέλεσε σταθμὸν στὴν ἱστορία τῶν Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακάρι νὰ ἔχουμε σύντομα τὸ Β' Διεθνὲς Συμπόσιο γιὰ τὴν Ἀρχαία Μακεδονία, ἐξ Ἰσοῦ ἐπιτυχημένο καὶ ἐξ Ἰσοῦ καλὰ δημοσιευμένο.

Πάτραι, Μάρτιος 1971

ΦΩΤΙΟΣ Μ. ΠΕΤΣΑΣ

Istorija na Makedonskiot Narod («Ἱστορία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἔθνους») τόμ. β', γ', Σκόπια 1969.

Τὸ Ἰνστιτούτον τῆς Ἑθνικῆς Ἱστορίας τῶν Σκοπίων ἐξέδωσε τὸ 1969 τὴν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἀναγγελθεῖσαν «Ἱστορίαν τοῦ Μακεδονικοῦ Ἔθνους» εἰς τρεῖς τόμους. Ὁ πρῶτος τόμος περιλαμβάνει γεγονότα ἀπὸ τῶν ἀρχαιότατων χρόνων μέχρι καὶ τοῦ 18ου αἰῶνος μ.Χ., ὁ δεῦτερος ἀναφέρεται εἰς τὴν χρονικὴν περίοδον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος μέχρι τοῦ τέλους τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου καὶ ὁ τρίτος ἐξετάζει τὴν περίοδον μεταξὺ τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων, ὡς καὶ τὰ γεγονότα τῆς «λαϊκῆς» ἐπαναστάσεως εἰς τὸν ἄνωρον τῆς Μακεδονίας (1918-1945). Παρουσιάζει καὶ κριτικὴν τῶν κυριωτέρων σημείων τῶν δευτέρου καὶ τρίτου τόμων ἐπιχειροῦμεν ἐνταῦθα.

1. Ὅπως ἔγινε π.χ. στὸ Α' Διεθνὲς Συμπόσιον Ἑλληνορωμαϊκοῦ Ψηφιδωτοῦ στὸ Παρίσι τὸ 1963, ἰδὲ *Mosaïque gréco-romaine*, Paris 1965.